

**Сте́ла ДЕРМЕНДЖИЕВА, Петьа СЪБЕВА** (ВТУ “Св. св. Кирил и Методий“)  
**Stela DERMENDZHIEVA, Petya SABEVA** (“St Cyril and St Methodius” University of  
Veliko Tarnovo, Bulgaria)

## **ДИДАКТИКО-ГЕОГРАФСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА БАЛКАНСКОТО ПРОСТРАНСТВО**

### **DIDACTIC-GEOGRAPHICAL INTERPRETATION OF THE BALKAN SPACE**

The paper is a natural continuation of the previous editions of the conference due to our conviction that the geographical aspect of the study of the Balkans in the Bulgarian school as a living space could (and should) be organized more clearly on the quality of basic defensible arguments.

Space is a category, which has different dimensions: philosophical, social, political, cultural anthropological. Geographically it is related to the construction of “mental model” of a certain territory.

Research and study requires tracking the specifics of the individual layers: natural-geographic, demographic, social and economic. Complexity of geography as a science presupposes it.

One of the main difficulties is the fixing of boundaries (and dimensions), because there is no overlap in the formation of individual layers. “Blurring” of space in the 20<sup>th</sup> and 21<sup>st</sup> centuries, driven by technological revolution, especially to the possibilities of movement and communication, the acceleration of the urbanization process and the mechanisms of market economy, makes borders increasingly imaginary. And here seems to be a risk of failure to comprehend the contemporary dynamic processes and phenomena in depth by the disclosure of their nature in the context of their fate to localization in space.

The Balkans as a separate territorial category is a multidimensional concept. Modern social geography focuses on key issues, such as: ethno-cultural structure of the population; the complex relationships with other nations, outside the region, burdened by the historical legacy; achieving economic development and using the advantages of the geographical position based on the close connections with the Middle East, the Mediterranean and the Arab world; improving the integration of the Balkan countries on regional and European level.

The question is whether (and how) geography at school adequately responds to the needs of the forming of a comprehensive picture of the Balkans. The answer to this question is sought in realizing didactic research in several key aspects:

- the normative frameworks, fixed in junior high school (the 8<sup>th</sup> grade) and high school (the 9<sup>th</sup> grade), which utilize the geographic knowledge about the Balkans through provisioning indispensable concepts, context and activities as a component of the geographical jurisdiction of the students as part of the their culture;
- projection level curriculum in existing textbooks through correlation analysis between the expected geographical knowledge and its interpretation of copyright collectives;
- analysis of difficulties in the implementation of the curriculum, established by empirical research;
- comparative analysis of the pattern of geographical education in other Balkan countries (curriculum and course content).

The conclusion is that geography in Bulgarian secondary school interprets knowledge on the Balkans too stereotyped. Using the model “general-particular” with relation to Europe, leads to fragmentation. Problem areas, the region-specific subject of study of geography as a science is only hinted or missing. Interdisciplinarity as a potential for the formation of a comprehensive picture is formal.

An option to diminishing these imperfections in the didactic interpretation of the Balkans we see in the model offered in modular training, in which subjects are consistent with the methodological

achievements of modern science and geography, practices of world and European experience for didactic-geographical interpretation of the curriculum for complex multi-ethnic characteristics, concept of complexity in the study of geography, current dynamics of the events affecting the lives of each of us, concreteness in the specifics of students from different regions of the country, professional competence, style and creativity of teachers.

**Keywords:** space, the Balkans, educational geographic content.

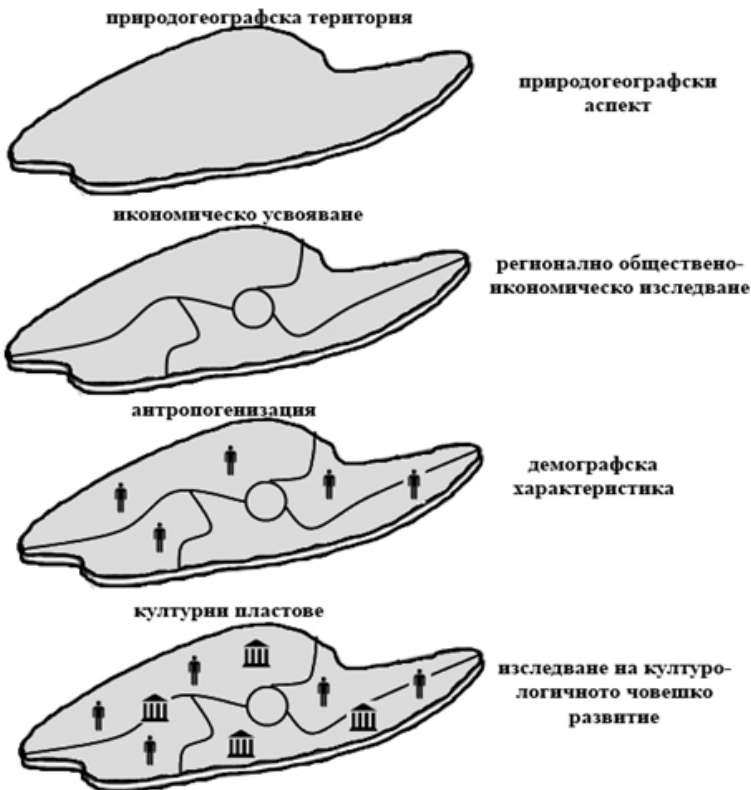
В опит да се фиксират концептуалните рамки, които задават дълбочината на изследването и аргументират научните и приложни решения, е използвана категорията „пространство“.

Пространството има различни измерения: философски, социални, политически, културологични. От географска гледна точка то е свързано с изграждането на реален или „мислен модел“ на определена територия като съвкупност от географски обекти, разположени в нейния обхват и развиващи се във времето.

Изследването и изучаването му изисква проследяване спецификите на отделни пластове: природогеографски, демографски, социално-икономически. Комплексността на географията като наука го предполага.

Фиг. 1

**„Декомпозиране“ на географското пространство [по Sagan 2006]**



Едно от основните затруднения е фиксирането на границите (обхвата), защото липсва припокриване в обособяването на отделните пластовете. „Размиването“ на пространството през XX и XXI век, породено от технологичната революция, най-вече спрямо възможностите за придвижване и комуникация, ускоряването на урбанизационните процеси и механизмите на пазарната икономика, правят границите все по-имагинерни.

И точно тук като че ли се крие рискът от невъзможността да се осмислят съвременните динамични процеси и явления в дълбочина чрез разкриването на същността им в контекста на **предопределеността** спрямо локализацията в пространството.

**Балканите** като териториално обособена категория е многоизмерно понятие. Те са типичен пример за несъвпадение между природни и политически граници, както и за двойствена културно-етническа принадлежност.

Приемаме същността на понятието „Балкани“ по-скоро на **цивилизационно**, отколкото на природногеографски обособено пространство, т.е. с ясно с различими от тези на съседните региони историко-географска, културно-политическа и социално-икономическа специфика.

Фиг. 2

### Модел на териториална специфика [по Буркарт 2008]



Ако се подходи по аналогия на тристепенния модел, предложен от Роланд Буркард (Буркарт 2008: 52) за управление на националния имидж, то може да се формира своеобразно „дърво на балканската специфика“, което е съставено от:

- **Фактическа информация за реалното статукво** – включва фактологични данни, свързани с текущата демографска, политическа и икономическа ситуация в определеното пространство. Търси отговор на въпросите: *Кои и какви са хората, населяващи територията? Кои са личностите в политиката, икономиката, културата с наднационално значение?*

- **Причини за съществуването на статуквото** – *Защо хората живеят по този начин? Защо са такива съвременните характеристики на политическата, икономическа и културна ситуация?* – отговорът на тези въпроси би могъл да се потърси назад в историческото развитие.
- **Бъдещи перспективи** – аргументиране на основните посоки на развитие пред балканските страни и народи и времевите граници, в които то ще се осъществи.

Във връзка с последното, спрямо Балканите съвременната регионална география се фокусира върху **ключови проблеми** като:

- **етнокултурния облик** на населението и сложните исторически наследени взаимовръзки с различни народи извън региона;
- усвояване **потенциала за икономическо развитие** чрез максимално използване на близостта до страните от Близкия Изток, арабския свят и Средиземноморието;
- задълбочаване **интегрирането на балканските страни** в регионален и европейски мащаб.

Възприемането на определена територия е ментална конструкция, която се състои от представи, нагласи, **знания**, чувства, емоции и собствен жизнен опит, които хората постепенно създават, след като са натрупали информация за нея от различни източници.

Фиг. 3



Доколко и как **училищната география** реагира адекватно на потребностите от формиране на цялостна представа за Балканите, която е призвана да внесе онзи еле-

мент на съхранена осъзнатост за принадлежност към определено пространство, без която човек не би могъл да съществува пълноценно?

Отговор на този въпрос е потърсен в реализираното дидактическо изследване в няколко основни аспекта.

Първият от тях е **институционален**. Нормативните рамки параментират – на ниво Държавни образователни изисквания за учебно съдържание и учебна програма в прогимназиален (8 клас) и гимназиален (9 клас) етап – усвояването на географското познание за Балканите чрез предвидените като задължителни понятия, контекст и дейности – съставни на географската компетентност на учениците като част от общата им култура.

Макрорамката на учебното съдържание в 8 клас би трябвало да следи структурата, логиката и съвременните достижения на географията като наука, които са адаптирани към целите на обучение и очакваните резултати от учебния процес на ниво клас чрез генерализация (ниво на обобщеност) и конкретизация (подчертаване на закономерното, особеното, уникалното за даден обект). На тази база би трябвало да осигури:

- продължаваща **структурната обвързаност** между учебни курсове с регионален характер в различни класове (шести, седми и осми);
- в завършващия клас на прогимназиалния етап чрез „приближаването” на географското познание към личностния опит на ученика да се въздейства върху **мотивационните нагласи**, а по-високата обективност при оценяването – на практико-приложната ценност на географското знание;
- дедуктивното **композиране на географското съдържание** в териториални единици от различен ранг: континент – полуостров – страна да позволи чрез прилагането на принципа общо – специфично – единично (уникално) да се използват усвоени знания, умения и компетенции като база за по-високо ниво на самостоятелност в учебната дейност, по-осъзната необходимост от задълбоченост и системност, разбиране на същността на изучаваните обекти до различна степен на обобщеност.

**Логическата структура** на географския курс в 8 клас е организирана в 15 теми съотнесени към 3 ядра и 9 стандарта от ДОИ за учебно съдържание, като стандарти 3. Разкрива особеностите на населението и неговата стопанска дейност по континенти и 5. Знае международни и регионални организации и осъзнава необходимостта от приобщаване на балканските народи към европейските ценности (ядро 3) са обвързани с очакваните резултати от ДОИ по гражданско образование. Преобладаващ дял от тематичните области се отнасят към ядро 3. Географска картина на света, а подобно на останалите регионални курсове (в шести и седми клас) само една тема – към ядро 5. Източници на информация и работа с тях.

В учебния курс Европа – Балкански полуостров – България в осми клас продължава надграждане, затвърждаване и развиване на **системата от понятия** чрез регионалните им проявления в обхвата на континент, полуостров и страна. Преобладават единичните понятия. Общ брой **73**, от които с Балканския полуостров са свързани 4 (5,48 %), а именно: картограма, карстови форми, етнос, етнически групи.

Конкретизацията на ниво Балкански полуостров извежда на преден план **контекст и дейности** като сравняване и характеризирание.

Вторият аспект, задаващ рамките на изследването, е **дидактико-методически**. Изразява се в прилагането на корелационен анализ между очакваното географско познание и неговата интерпретация от авторските колективи, т.е. проекцията визията за географското учебно познание за Балканите на ниво учебно съдържание в действащите учебници и учебни помагала.

Фиг. 4

**Структура на учебното съдържание по раздели и тематични единици в учебното помагало за 8 клас на изд. „Анубис“**



Фиг. 5

**Структура на учебното съдържание по раздели и тематични единици в учебното помагало за 8 клас на изд. „Булвест 2000“**



**Структура на учебното съдържание по раздели и тематични единици в учебното помагало за 8 клас на изд. „Просвета“**



Количественият анализ доказва, че за изучаването на географията на Балкански полуостров в трите учебни помагала за 8 клас са обособени равен брой тематични единици за нови знания, но при останалите видове уроци се наблюдават значителни различия.

Табл. 1

**Обобщени резултати от сравнителен анализ между учебните помагала за 8 клас (раздел Балкански полуостров)**

Показатели за сравнение	Тематични единици от учебното съдържание								Обобщени данни за Балкански полуостров	
	нови знания		дейности		преговор/обобщение		контрол		абсолютни	относителни
	общо	БП	общо	БП	общо	БП	общо	БП		
Авторски колективи										
Попов, А. и др.	34	7	7	-	1	-	6	-	7	12,9 %
Пенин, Р. и др.	28	7	9	2	5	1	-	-	10	23,8 %
Димов, Н. и др.	38	7	5	-	4	-	3	-	7	14 %

Емпиричните наблюдения и последващия анализ на резултатите от тях доказват очевидни затруднения за обучаемите при усвояването на учебното съдържание. Те са индикатор за проблемни области както в конструирането на географското познание за Балкански полуостров в учебно съдържание, така и в организирането на усвояването му.

**Изводите**, които се налагат, са, че географията като учебен предмет в българското средно училище интерпретира знанието за Балканите твърде **стереотипно**.

Използвайки подхода „общо-частно“ спрямо изучаването на Европа се стига до фрагментарност с ясно обособен превес на природо-географската характеристика. Проблемните области, толкова специфични за региона, които са обект на изследване от географията като наука, са само загатнати или липсват в учебното съдържание.

Интердисциплинарността като потенциал за формиране на цялостни представи е формална.

Вариант за туширане на тези реални несъвършенства в дидактическата интерпретация на Балканите като пространство, което обитаваме, виждаме в предлаган модел за модулен тип обучение, в който тематичните области са съобразени с:

- достиженията на съвременната методическа и географска наука;
- добри практики от световния и европейски опит за дидактико-географско интерпретиране на учебно съдържание за територия с мултиетнически характеристики;
- концепцията за комплексност в изучаването на географското пространство;
- текущата динамика на събития, оказващи въздействие върху живота на всеки от нас;
- конкретността в спецификите на обучаемите от различни региони на страната;
- професионалната компетентност, стила и креативността на учителите.

Фиг. 7

### Вариант за паралелност в изучаването на Европа и Балкански полуостров в прогимназиален етап (8 клас)





Паралелността в изучаването на две регионални единици от различен йерархичен ранг (континент и част от него) би осигурила възможността за по-качествен трансфер на знания и умения в сходна ситуация (на принципа общо-частно). Ще се пренебрегне влиянието на фактора „време“, т.е. непосредствено след изучаването на географското положение и границите на Европа ще се осъществява аналогична учебно-познавателна дейност за Балканския полуостров, а не след около 2 месеца, както е в момента.

В същото време осигурява възможност да се постави акцент на спецификите на тази периферна в природо-географско отношение за Европа територия, с толкова сложна историческа съдба, поставила своя отпечатък в съвременното развитие на всички държави в обхвата ѝ и уникално съчетание от народи и култури.

Ако се перифразира твърдението на Антоанета Балчева, че „Живеем във време, в което европеецът преминава през отчаянието на възроденото доверие ...“, то би могло с основание да се каже, че географията като наука и учебен предмет би могла да въздейства върху възраждането на доверието и формирането на усет за принадлежност за тези жители на Балканите, които предстои да решават съдбата им.

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

**Буркарт 2008:** Буркарт, Р. България и европентеграцията: някои размисли за управлението на имиджа. – В: Имиджът на Балканите: исторически подходи и комуникационни перспективи. Състав. Минка Златева. София: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по журналистика и масова комуникация.

**Димов 2011:** Димов, Н. и кол. География и икономика за 8. клас. ЗП, Просвета-София”АД.

**Пенин 2011:** Пенин, Р., В. Стоянова. География и икономика за 8. клас. ЗП, „Булвест 2000” ООД.

**Попов 2011:** Попов, А. и кол. География и икономика за 8. клас. ЗП, ИК „Анубис” ООД.

**Sagan 2006:** Sagan, I. Contemporary Regional Studies – Theory, Methodology and Practice. Regional and Local Studies, special issue. – <[http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/2006\\_5\\_sagan.pdf](http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/2006_5_sagan.pdf)>